

حق مؤلف در فضای مجازی با تأکید بر کتابخانه‌های دیجیتال

حمیدرضا رادفر*

چکیده

همواره استفاده از منابع اطلاعاتی و آثار علمی، هنری و فرهنگی در فضاهای مجازی و رعایت مسائل حق مؤلف درگیر با آنها چالش برانگیز بوده است. در این میان هم باید صاحبان محتوای دیجیتالی را راضی نگه داشت و هم متقاضیان آنها را در بهره‌گیری مناسب از منابع منتفع ساخت. در میان انواع رسانه‌ها و وبسایت‌های حاوی منابع و آثار مشمول قوانین حق مؤلف، شاید کتابخانه‌های دیجیتال بیشترین چالش را داشته باشند، چراکه هم حاوی منابع فراوانی هستند که قوانین حق مؤلف را در پیش روی خود دارند و هم مشتریانی که انتظار دارند بهترین منابع را در راستای رفع نیازهای اطلاعاتی آنها در اختیارشان قرار دهند. لذا راهکارهایی که این کتابخانه‌ها برای مواجهه با این چالش درپیش می‌گیرند می‌تواند مناسب برای سایر موارد و موسسات ارائه دهنده محتوای دیجیتال باشد. در این مقاله به روش مروری ابتدا به مطالعه و بررسی موضوع حق مؤلف در فضای مجازی و مسائل مربوط به آن پرداخته شده و سپس روش‌ها و راهکارهای ممکن برای حمایت از حقوق مؤلف برای منابع دیجیتالی که کتابخانه‌های دیجیتال و سایر مراکز مشابه می‌توانند از آنها بهره‌گیرند مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها: حق مؤلف، فضای مجازی، کتابخانه‌های دیجیتال، محتوای دیجیتال

* استادیار مرکز اسناد فرهنگی آسیا، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، h.radfar@ihcs.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۱۸، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۱/۱۳

۱. مقدمه

بدون شک امروزه بسیاری از مطالعات، بررسی‌ها و پژوهش‌های علمی و یا غیر علمی با کمک منابع موجود در فضای مجازی و شاید حتی تنها با تکیه بر آنها انجام می‌شوند. در بسیاری از موارد نتایج حاصل از این مطالعات و پژوهش‌ها نیز در فضای مجازی منتشر می‌شوند که خود سبب مراجعه روزافزون و استفاده بسیار از منابع اطلاعاتی موجود در فضای مجازی می‌گردند. افراد و یا سازمان‌هایی که در این میان نسبت به انتشار الکترونیکی آثار خود در این فضا می‌پردازند همانند آثار منتشر شده در فضای فیزیکی و یا چاپی، علاقمند، نیازمند و پیگیر حفاظت معنوی از آثار خود هستند. ویژگی‌های متفاوت و منحصر به فرد موجود در فضای مجازی موضوع حق مولف در فضای مجازی را متفاوت ساخته و تغییر در قوانین موجود را در پی داشته و با توجه به پیچیدگی متداوم این محیط تغییرات بیشتر و دقیق‌تری را نیز نیاز خواهد داشت. تولید محتوای دیجیتال در انواع مختلف مانند متن، صوت، تصویر، ویدئو و... در قالب‌های گوناگون در ابتدای امر و با توجه به توسعه فناوری‌های جدید و پیشرفته بسیار معمول و راحت به نظر می‌آید ولی هنگامی که تهیه و تولید محتوا زیر سایه قوانین حق مولف قرار گیرد، چالش‌های جدی و مخاطره‌انگیزی پیش خواهد آمد (Mahesh & Mittal, 2009, p677).

نگاهی عادلانه به موضوع حق مولف آثار الکترونیکی موجود در فضای مجازی در کنار نیازمندی‌های فراوان پژوهشگران و جستجوکنندگان اطلاعات و کمک شایان توجهی که این محیط می‌تواند به آنها کند، به همگان این مهم را نشان می‌دهد که بهتر است تعادلی در میزان حقوق صاحبان آثار و استفاده‌کنندگان از آثار برقرار شود، بنحوی که هم استفاده‌کنندگان بتوانند نیازهای اطلاعاتی خود را رفع کنند و هم صاحبان آثار متضرر نشوند. در برخی کشورها نیز این مهم در شکل‌دهی قوانین حق مولف موثر بوده‌اند، یکی از اهداف سیاست‌های دولت نیوزلند در تبیین قوانین حق مولف در مورد اشیای دیجیتال، برقراری تعادل میان خلق‌کننده محتوا، صاحب محتوا و استفاده‌کنندگان در فضای دیجیتال هست (Frankel, 2010, p142). در میان انبوهی از اطلاعات و منابع اطلاعاتی موجود در فضای مجازی که بسیاری از آنها غیر معتبر و غیرقابل استناد هستند و حضور آنها در آثار علمی و مطالعاتی سبب گمراهی و افت ارزش آثار می‌شود، کتابخانه‌های دیجیتال به عنوان رسانه‌ای مجازی و دربرگیرنده انواع مختلف و متنوع منابع اطلاعاتی،

حاوی منابع مستند، علمی و ارزشمندی هستند که استفاده‌کنندگان می‌توانند با خیالی آسوده نسبت به استفاده از منابع موجود در آنها برای انجام پژوهش‌های خود بهره ببرند. کتابخانه‌های دیجیتال با توجه به رسالت خود باید تمامی انواع و محمل‌های اطلاعاتی (کتاب، انواع نشریات و مقالات، عکس، فیلم، صوت، موسیقی، چندرسانه‌ای، روزنامه، وبسایت‌ها، ...) را گردآوری، سازماندهی و در فضای مجازی اشاعه دهند، لذا از یک سو به عنوان یک رسانه مهم و پرکاربرد در فضای مجازی مطرح هستند و از سوی دیگر به واسطه اینکه باید اطلاعات درست و صحیح را در اختیار مراجعان و مشتریان خود قرار دهند، منابع اطلاعاتی معتبر، دارای ارزش بالای اطلاعاتی و علمی و صحیح را اشاعه می‌دهند.

کتابخانه‌های دیجیتال هم موظف‌اند با رعایت نکات امنیتی در فضای مجازی و تبعیت از قوانین حق مؤلف حفاظت و نگهداری از منابع ارزشمندی را که موجود دارند، تضمین کنند و هم باید با اشاعه این منابع نیازهای کاربران خود را رفع کنند. حالت دوگانه و در مواردی متضاد که دشواری کار کتابخانه‌های دیجیتالی را در پی دارد و از سوی رفتار آنها در مواجهه با این مهم و بحث رعایت حقوق مؤلف می‌تواند مناسب و درس‌آموز برای سایر رسانه‌های مجازی که حاوی منابع مشمول قوانین حق مؤلف هستند، باشد.

در این پژوهش ابتدا به شیوه مروری به بررسی متون مربوط به موضوع حق مؤلف در فضای مجازی و همچنین به موضوع کتابخانه‌های دیجیتال پرداخته شده است و سپس سعی شده است که ضمن مطالعه، بررسی و کشف چالش‌های مربوط به مساله حق مؤلف در کتابخانه‌های دیجیتال، در گام بعد به ارائه موارد و پیشنهادهای جهت مواجهه با این چالش‌ها پرداخت، به نحوی که هم بتوان نگرانی‌های موجود در میان صاحبان آثار و حق مؤلف را مدنظر داشت و هم مراجعان و نیازمندان به منابع اطلاعاتی را از رسیدن و استفاده از منابع مورد نیاز منتفع کرد.

۲. حق مؤلف

قوانین حق مؤلف در نظام‌های حقوقی بخشی از قوانین مالکیت فکری (Intellectual property) محسوب می‌شوند. ادعای اصلی نظام مالکیت فکری این است که در راستای حمایت از پدیدآورندگان و مبتکران و افراد خلاق قدم برمی‌دارد، اگرچه بیشترین فشار و نقش برای تاسیس نظام مالکیت فکری را ناشران و تولید و تکثیر کنندگان

آثار داشته‌اند. نظام حقوقی مالکیت فکری در همه کشورها، در اصل ضرورت حمایت از پدیدآورندگان آثار فکری هیچ تردیدی ندارند، اما در صحنه بین‌المللی، کشورهای توسعه نیافته و یا در حال توسعه برای دستیابی هر چه بیشتر به منابع علمی و توسعه علمی، تمایل کمتری به حمایت بین‌المللی از مالکیت فکری دارند. ولی هر کشوری بنابر نیازهای خود و ضرورت آن به توسعه قوانینی در این زمینه پرداختند ولی هنوز تفاوت‌های بنیادینی میان نظام‌های حقوقی مالکیت فکری وجود دارد (حکمت نیا، ۱۳۸۶).

«مالکیت فکری به دو شاخه تقسیم شده است؛ مالکیت صنعتی که از اختراعات حمایت می‌کند و حق مؤلف که از آثار ادبی و هنری حمایت می‌کند» (کمپر (Kemper)، ۱۳۸۳، ص ۲۸).

درک و آشنایی با قوانین حق مؤلف و جنبه‌های مرتبط با آن برای کار و مدیریت با انواع منابع اطلاعاتی الکترونیکی، تقریباً در همه کتابخانه‌ها و به‌ویژه در کتابخانه‌های دیجیتالی امری نسبتاً ضروری است. قوانین حق مؤلف در مورد تعادل هستند. تعادل بین حقوق عمومی استفاده از منابع شامل قوانین حق مؤلف و صاحبان حق مؤلف (که به طور ضروری نویسنده نیست) است (Soules & Ferullo, 2008).

بنابراین هدف اصلی قانون حق مؤلف، پاسداری از حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده اثر و اطمینان از این است که جامعه به اطلاعات مورد نیاز خود دست خواهد یافت و نه آن‌که با اعمال چنین قانونی دسترس‌پذیری به اطلاعات محدود شود. این امر شامل کارهایی از قبیل انتقال اثری از حافظه کامپیوتر یا انتقال به آن است که نشان می‌دهد کتابخانه نه تنها برای ذخیره آثار الکترونیکی، بلکه حتی برای ارسال مقالات از طریق فضای مجازی هم باید اجازه داشته باشد.

به هر حال، به نظر می‌رسد که موضوع حق مؤلف و مالکیت معنوی اثر در عصر الکترونیک ابعاد گسترده‌ای پیدا کرده است، اما این سؤال را نیز پدید آورده که چگونه می‌توان بدون محدود کردن دسترس‌پذیری اطلاعات از سرقت اثر نیز جلوگیری کرد (رضایی شریف‌آبادی، ۱۳۷۶).

در کتابخانه‌های سنتی وقتی منبعی تهیه می‌شود به واسطه ذات فیزیکی آن، در یک زمان خاص تنها یک کاربر می‌تواند از آن استفاده کند. درحالی‌که در کتابخانه‌های دیجیتالی به‌خاطر ذات مجازی آنها و حتی رسالت کتابخانه‌های دیجیتالی در به اختیار گذاشتن منابع در خارج از قیود زمانی و مکانی، امکان استفاده‌های زیاد توسط تعداد کاربران بیشتری

وجود دارد. همین مسئله سبب می‌شود حین تهیه منابع اطلاعاتی دیجیتالی برای کتابخانه‌های دیجیتالی توجه خاصی به مباحث و قوانین حق مؤلف شود تا در آینده مشکلی پیش نیاید (A digital strategy for the library of congress, 2000). حق دسترسی به محتوای اطلاعاتی همیشه به عنوان بخشی از حقوق اعطا شده از طریق قوانین حفاظتی حق مؤلف وجود داشته‌اند. ظهور و حضور گستره فضای دیجیتال سبب افزایش تنش میان صاحبان محتوا و استفاده‌کنندگان از آن در زمینه حق دسترسی شده است (Favale, 2012, p1).

موارد و منابع بسیاری در فضای مجازی مشمول قانون حق مؤلف می‌شوند، عبارت مشمول به این دلیل است که بسیاری منابع و اطلاعاتی هم در این فضا هستند که خارج از این قوانین هستند و قوانین حق مؤلف تنها در مورد آثاری است که توسط آن قوانین حفاظت می‌شوند (Pedly, 2007, p16). می‌توان گفت بسیاری از آثاری که دنیای فیزیکی مشمول قوانین حق مؤلف هستند در فضای مجازی نیز همین وضع را دارند (مطلبی، ۱۳۸۷، ص ۴۰). بسیاری از وبسایت‌ها که حاوی مطالب و آثار حاصل فکر و اندیشه باشند مانند وبسایت‌های مرتبط و حاوی آثار ادبی، نمایشی، هنری، موسیقی، فیلم، سخنرانی‌ها، پایگاه‌های داده، تحت حمایت قانون حق مؤلف هستند و استفاده از مطالب آنها نیازمند مجوز و نقل قول است. از دیگر منابع موجود در فضای مجازی که شامل قوانین حق مؤلف می‌شوند می‌توان به کتاب‌های دیجیتالی در قالب‌های گوناگون، پایگاه‌های مقالات علمی، پادکست‌ها، تصاویر مقطعی (Screenshots) مربوط به صفحات وب، انواع تصاویر و موزیک‌های موجود در فضای مجازی و سایر موارد را اشاره کرد (Pedly, 2007, p30-44).

باید این نکته توجه داشت که هنر هنر ساز است و این مهم در فضای دیجیتالی با تولیدات آثار فرهنگی و هنری بدیع و جدید بسیار بیشتر نمود دارد. حال نکته اینجاست که در این فرایند بسیاری از استفاده‌کنندگان از آثار هنری خود در ادامه صاحبان آثار هنری جدید هستند و قوانین فعلی حق مؤلف حتی در کشورهای توسعه یافته در حل این مهم دچار مشکل هستند. مشکل اینجاست که قانون توانی در تشخیص اینکه در این موارد چه کسی صاحب محتوای هنری فرهنگی دیجیتال هست و چه کسی استفاده‌کننده از آن را ندارد و نمی‌تواند تعادل بین آنها را برقرار کند (Frankel, 2010, p143). باید اذعان داشت که تعیین وضعیت ارتباط بین صاحب و استفاده‌کننده محتوا در فضای دیجیتال بسیار پیچیده شده است.

تا پیش از فراگیری قوانین حق مولف در مورد محتوای دیجیتال، نسخه‌برداری دست اول و با کیفیت بالا از آثار و منابع دیجیتال با راحتی و امکان فراوان صورت می‌گرفت و در بسیاری موارد و مکان‌ها همچنان اتفاق می‌افتد. این مورد در زمینه آثار موسیقی بسیار شایع‌تر بوده و هست. بسیاری بر این گمان هستند که نسخه بردای غیرمجاز از آثار موسیقی و یا حتی ارائه نسخه‌هایی به دوستان از منابعی که واقعا خریداری شده‌اند، آسیبی به هنرمند نمی‌رساند و تنها شرکت‌های سازنده و پخش را متضرر می‌سازد در صورتیکه این ضرر در مجموع به هنرمند اصلی و خالق محتوا نیز آسیب می‌رساند. در کشورهای پیشرفته حتی وقتی مشتری نسخه‌ای دیجیتالی از یک قطعه موسیقی را تنها در یک قالب و برای استفاده در یک وسیله مانند آی پاد خریداری می‌کند دیگر حق تبدیل قالب و استفاده از آن را در وسیله دیگر را ندارد (Frankel, 2010, p148).

۳. تاریخچه قوانین حمایت از حق مؤلف در جهان و ایران

تاریخچه حمایت از حق مولف در جهان را می‌توان با تصویب "قانون آن" به عنوان اولین قانون در این زمینه که توسط پارلمان انگلستان وضع شد، شروع کرد. در ایالات متحده اولین قانون فدرال در این زمینه در سال ۱۷۹۰ منتشر شد. اولین موافقت‌نامه بین‌المللی برای حمایت از حق مولف در برن (سوئیس) منعقد شد که به «میثاق برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری» شهرت یافت. در سال ۱۹۹۶ «معاهده حقوق مالکیت ادبی و هنری سازمان جهانی مالکیت فکری» تصویب شد که به تاثیر فناوری‌های دیجیتالی بر حوزه حقوق آثار ادبی و هنری می‌پردازد.

در ایران نیز در مرداد ۱۳۰۴ موادی از فصل یازدهم مبحث دسیسه و تقلب در کسب و تجارت از قانون مجازات عمومی برای چاپ بدون مجوز اثر یا تصنیفی دیگر، استفاده از آثار مولف و مصنف اثری دیگر بدون ذکر ماخذ، و یا چاپ اثری با نام غیر از نام صاحب اثر، پرداخت غرامت پیش بینی شده است. در سال ۱۳۴۸ «قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان» به عنوان نخستین قانون مستقل در خصوص پدیدآورندگان از تصویب مجلس شورای ملی گذشت. سال ۱۳۵۲ «قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی» تصویب شد. سال ۱۳۷۹ «قانون حمایت از نرم‌افزارهای رایانه‌ای» به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و سرانجام «قانون تجارت الکترونیکی» حاوی مقررات مهمی در حوزه مالکیت فکری در سال ۱۳۸۲ مصوب شد (مطلبی، ۱۳۸۷، ۳۶-۳۷).

۴. حقوق صاحبان حق مؤلف

صاحبان حق مؤلف دارای حقوق خاصی هستند از جمله:

۱. بازتولید آثار دارای حق مؤلف
۲. تولید کارهای مشتق شده از کار دارای حق مؤلف (حق ترجمه و اقتباس)
۳. توزیع نسخه‌هایی از آثار دارای حق مؤلف به عموم از طریق فروش یا دیگر راه‌های انتقال حق مالکیت و یا اجاره و امانت
۴. حق اجرای عمومی آثار ادبی، نمایشی، موسیقی، گرافیکی، پانتومیم، تصاویر متحرک و دیگر آثار دیداری- شنیداری
۵. حق نمایش عمومی آثار ادبی، نمایشی، موسیقی، گرافیکی، پانتومیم، تصاویر متحرک و دیگر آثار دیداری- شنیداری، آثار عکاسی و مجسمه‌سازی (Soules & Ferullo, 2008, p148).

ذخیره دائم یا موقت اثری که تحت حمایت حق مؤلفاست در هر رسانه الکترونیکی، تولید مجدد محسوب می‌شود. این امر شامل کارهایی از قبیل انتقال اثر از حافظه رایانه یا انتقال به آن است که نشان می‌دهد کتابخانه دیجیتالی نه تنها برای ذخیره آثار الکترونیکی، بلکه حتی برای نمایش و در اختیار قرار دادن آن از طریق شبکه‌ها حتی در صورت خریدن نسخه‌ای از آن، نیازمند کسب اجازه از صاحبان حق مؤلف آن منابع است.

تلاش‌های مختلف در پی تصویب اصولی برای پیگیری حق مؤلف در محیط دیجیتالی و در مورد منابع دیجیتالی، منجر به تصویب قانون حق مؤلف دیجیتالی در سال ۱۹۹۸ توسط کتابخانه کنگره شد. آنچه از ظاهر امر پیدا بود، در این قانون، تعادل معقولی بین منافع تجاری و توسعه اطلاعات، که هدف اصلی کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی بود را ایجاد کرده بود. بر اساس این قانون فراهم‌آوردگان خدمات پیوسته در ایالات متحده شامل کتابخانه‌ها و مؤسسات آموزشی، برای رسمیت بخشیدن به این امر باید اصول خاصی را به جریان اندازند که عبارتند از:

۱. استفاده کنندگان را با حق مؤلف آشنا سازند
۲. سیاست‌هایی را برای پایان دادن به تخلفات در پیش گیرند
۳. از شرایط خاص برای کاهش دستبردهای مربوط به منابع دیجیتالی پیروی کنند
۴. از معیارهای فنی استانداردهای صنعتی حمایت کنند

۵. از ایجاد نمایندگی در سازمان حق مؤلف جهت دریافت توضیحات حقوقی برای این فعالیت‌ها پشتیبانی کنند. (علیپورحافظی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۸-۱۲۹).

چرا صاحبان حق مؤلف نگران محتوای دیجیتال خود هستند؟
جایی که محتوای دیجیتال وجود داشته باشد، صاحبان محتوا نگرانی‌های بسیاری در مورد نقض حقوق مؤلف آنها دارند. دلایل این نگرانی عبارتند از:

۱. منابع دیجیتالی به راحتی قابل نسخه‌برداری هستند. می‌توان زمان و زحمت لازم برای فتوکپی یک صفحه کتاب را با نسخه برداری از یک کتاب ۳۵۰ صفحه‌ای پی.دی.اف مقایسه کرد.

۲. کیفیت منابع نسخه برداری شده از محتوای دیجیتال در طول بارها نسخه برداری هیچ تغییری نمی‌کند.

۳. منابع دیجیتالی به راحتی و در عرض یک ثانیه می‌توانند در بین تعداد بسیاری از افراد توزیع شوند.

۴. هزینه نسخه‌برداری از منابع دیجیتالی بسیار پایین و یا در حد صفر است.

۵. انتقال راحت و ذخیره آسان منابع دیجیتالی در سخت‌افزارهای مختلف (GalyaniMoghadam, 2010; Wu 2010).

۵. روش‌های حمایت از حقوق مؤلف برای منابع دیجیتال

توسعه شبکه‌ها و دنیای دیجیتال و به طبع آن رشد کتابخانه‌های دیجیتال، ظهور و گسترش منابع دیجیتال و دسترس‌پذیری آنان را ضروری ساخته است. این موضوع سبب نگرانی زیاد صاحبان محتوا در زمینه توسعه راه‌های نقض قوانین حق مؤلف شده است. به همین دلیل شیوه‌های برای رفع این نگرانی‌ها شکل گرفت، از جمله:

۱.۵ توسعه قوانین قدرتمند حق مؤلف برای منابع دیجیتال

بسیاری از کشورهای توسعه یافته به ویژه آمریکا و کشورهای قدرتمند اتحادیه اروپا قوانینی در زمینه حق مؤلف در مورد منابع دیجیتال تصویب و توسعه داده‌اند. اما در کشورهای جهان سوم و از جمله ایران قوانین متقن شکل نگرفته‌اند.

۲.۵ توسعه راه‌های حفاظتی

برخی کتابخانه‌های دیجیتالی یا سایت‌هایی که منابع دیجیتالی تمام متن را در اختیار کاربران قرار می‌دهند، تنها اجازه مشاهده صفحه به صفحه منابع دیجیتالی را دارند و نظام اجازه هیچ گونه دانلود و یا چاپ آنها را نمی‌دهد. البته مشاهده همزمان منابع دیجیتالی توسط چند کاربر نیز از جانب برخی ناشران و نویسندگان پسندیده نیست.

۶. استفاده از فناوری برای کنترل دسترسی

تعیین سطح برای انواع کاربران و به‌کارگیری این سطوح برای تعیین میزان و نحوه دسترسی آنان به منابع دیجیتالی توسط امکاناتی که نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای دیجیتالی در اختیار قرار می‌دهند از دیگر شیوه‌های حفظ حقوق مؤلف در مورد منابع دیجیتالی است. از دیگر فناوری‌ها برای کنترل دسترسی و حفاظت از منابع کدگذاری آنهاست، به عنوان یک معیار عمومی حفاظت در مقابل نقض‌های متداول حق مؤلف توسط فناوری‌های دیجیتالی موجود مانند شبکه‌های نظیر به نظیر (که امکان نسخه برداری راحت و بدون مجوز را می‌دهد) صاحبان حق مؤلف از تکنیک‌های واترمارکینگ دیجیتال برای کد کردن محتوای دیجیتال خود برای محدود کردن دسترسی و در نهایت مسدود کردن محتوای دیجیتال خود از طریق دسترسی از اینترنت و یا زیرساخت‌های نرم‌افزاری نظیر به نظیر، استفاده می‌کنند (Tsolis, 2011, p467).

۷. امضای قراردادهای حقوقی و مجوزها برای دسترسی قانونی به منابع دیجیتالی

استفاده از قراردادهای قانونی از دیگر شیوه‌های حمایت از قوانین حق مؤلف است. در این قراردادها یا مجوزها کلیه شرایطی که طرفین قرارداد باید در حفظ حقوق یکدیگر رعایت کنند آورده می‌شود. در ادامه در مورد این نوع قراردادها و مجوزها بیشتر صحبت خواهد شد.

۸. فرهنگ‌سازی

توسعه فرهنگ استفاده صحیح از منابع و عدم تکثیر آن توسط کاربران از یک سو و توسعه دید فرهنگی ناشران و صاحبان محتوا در این مورد که در صورت رعایت نکات حفاظتی، در اختیار گذاشتن و مشاهده منابع دیجیتالی آنان باعث تبلیغات و بازاریابی برای محصولات آنان خواهد شد، از سوی دیگر.

۹. امضای دیجیتالی

کتابخانه‌های دیجیتالی غیر انتفاعی مانند کتابخانه‌های دیجیتالی عمومی، ملی، مؤسسات آموزشی، دولتی و مجلس، نیز باید برای ارائه خدمات و منابع تمام متن به جامعه راهکاری را بیاندیشند. یکی از راهکارهای عملی و انجام شده در برخی کتابخانه‌های دیجیتالی، استفاده از امضای دیجیتالی (Digital signature) است. در صورتیکه کاربر این کتابخانه‌ها مقاله‌ای یا بخشی از منبعی را نیاز داشته باشد تا علاوه بر مرور آنرا در اختیار داشته باشد، باید یک فرم تعهد دیجیتالی را امضای دیجیتالی کند. کتابخانه‌های غیرانتفاعی باید فرمی را که در آن شرایط مورد نظر از جمله اینکه متقاضی قبلاً منبع را دریافت نکرده باشد، برای اهداف پژوهشی و غیر انتفاعی نیاز به منبع دارد و آن را در اختیار فرد دیگری قرار نمی‌دهد، تهیه کنند و در قسمت تقاضای مدرک قرار دهند. در ضمن نظام باید طوری طراحی شود که مشخص کند چه افرادی امکان تقاضا و پر کردن فرم را دارند، و در چه حدی می‌توانند از منابع تمام متن بهره گیرند.

۱۰. مدیریت حقوق دیجیتالی

مدیریت حقوق دیجیتال (Digital Rights Management (DRM)) عبارتی است که دربردارنده توصیف، شناخت، حفاظت، کنترل، تجارت، نظارت، و پیگیری تمام انواع ممکن استفاده در مورد محتوای دیجیتال شامل مدیریت روابط میان صاحبان اشیای دیجیتال، است. همچنین به مجموعه‌ای از تکنیک‌ها جهت جمع‌آوری اطلاعات در مورد حقوق و صاحبان حقوق جهت مدیریت منابع تحت قوانین حق مولف و همچنین ایجاد شرایطی که منابع ذیل آن برای استفاده‌کنندگان قابل دسترس شوند، اطلاق می‌شود (Tsolis, 2011, p467).

یک نظام مدیریت حقوق دیجیتال دو عنصر کلیدی را در بر دارد:

اول؛ اطلاعات مدیریت حقوقی که آثار دیجیتالی را تعریف کرده و دسترسی متقاضیان به منابع را مدیریت می‌کند و اطلاعات مربوط به نحوه و میزان استفاده را به صاحبان حقوق انتقال می‌دهد.

دوم؛ اقدامات حفاظتی فنی که اجرای شروط و قوانین مجوزها را بر عهده دارد و دسترسی به منابع و استفاده از آنها را می‌تواند محدود کند. این اقدامات از نسخه‌برداری‌های غیرمجاز جلوگیری می‌کنند.

نظام مدیریت حقوق دیجیتالی مجموعه‌ای از قوانین و الگوهایی را دربردارد که برای موارد زیر استفاده می‌شود:

۱. حفاظت از حقوق مالکیت فکری

۲. کنترل دسترسی به آثار

۳. کنترل پرداخت‌ها

۴. کنترل استفاده

۵. کنترل صحت آثار (Pedly, 2007, p50).

۱۱. استفاده منصفانه

استفاده منصفانه (Fair use) موارد استثنایی هستند بر حقوق حق مؤلف صاحبان محتوای منابع اطلاعاتی و فقط برای استفاده‌های محدودی ممکن هستند، این اهداف شامل استفاده برای نقد و توصیف، گزارشات خبری، آموزش (بیش از چند نسخه از منبع برای استفاده کلاسی) و پژوهشی البته با ذکر منبع (Handbook for digital projects).

رویه قضایی استفاده منصفانه در طول سال‌ها توسعه یافت تا بتواند به عنوان یک راهکار، بین حقوق صاحبان حق مؤلف و منابع و علائق جامعه به منظور اجازه نسخه‌برداری از آثار در شرایط معین و محدود تعادل و توازن برقرار سازد. این عمل، امکان استفاده از آثار مورد حمایت حق مؤلف را، بدون کسب اجازه از صاحبان حق، فراهم می‌آورد. (مطلبی، ۱۳۸۶، ص ۱۵۷).

در زمینه استفاده از منابع دیجیتالی شامل حق مؤلف ذیل استفاده منصفانه باید به نکاتی در مورد منابع توجه شود که عبارتند از:

- هدف و ویژگی استفاده دربرگیرنده این موضوع که استفاده از منابع با هدف تجاری صورت می‌گیرد یا فواید غیرتجاری دارد؛
  - ماهیت خود اثر شامل قوانین حق مولف؛
  - میزان و ساختار استفاده از منابع شامل قوانین حق مولف در مجموع (به عنوان یک کل)؛ نسبت منابع شامل قوانین حق مولف نسبت به کل منابع شامل قوانین حق مولف
  - تاثیر استفاده و یا بازار بالقوه یا ارزش آثار شامل قوانین حق مولف
- این قوانین به خصوص در بند سه بسیار چالش برانگیز هست و کتابداران دیجیتالی را دچار اشکال خواهند ساخت (Massis, 2014, p497).

۱۲. مجوزها

مجوز (License agreement) قراردادی بین استفاده‌کننده یا مشترک (جوازگیرنده) و صاحب محتوا یا فروشنده (جواز دهنده) است. در یک کتابخانه دیجیتالی برای اشتراک منابع اطلاعاتی دیجیتالی نیاز است تا قراردادی نوشتاری بین کتابخانه و فروشندگان یا تامین کنندگان محتوا امضا شود که متضمن و فراهم کننده حقوقی برای فروشنده و البته برای کتابخانه است. این قرارداد تعیین کننده حقوق و الزاماتی برای طرفین است، مانند خدماتی که جوازدهنده باید برای جوازگیرنده فراهم کند، و شرایطی که جوازگیرنده در استفاده از منابع دیجیتالی باید رعایت کند (Brown, 2008). از اهداف مجوزها جنبه مسئولیتی آن و تلاش برای آگاه کردن کاربران در مورد محدودیت‌هایی که در کار با منابع با آن روبرو هستند (Horava, 2005).

۱۳. فرایند مجوزدهی محتوا

عمل مجوزدهی به محتوا آخرین حلقه زنجیر تولید و اشاعه اطلاعات است و مراحل زیر را طی می‌کند:

۱. مالک اطلاعات، محتوا را تولید می‌کند.
۲. بازاری برای محتوا پیدا شود.
۳. صاحب محتوا برای محتوا مجوز بسازد.

۴. محتوا به قالبی که مناسب برای اشاعه است، تبدیل شود
۵. تمام موارد و قرارهای مناسب تعیین شوند.
۶. محتوا ارائه شود، چه یکبار (مثل کتاب الکترونیکی در قالب سی.دی.) و چه در دفعات زیاد (منابع پیوسته)
۷. مشتری به محتوا دسترسی داشته باشد و از آن استفاده کند (Upshall, 2009, p25).

۱۴. فرایند مذاکره برای کسب مجوز

مذاکرات برای دریافت مجوز استفاده از منابع دیجیتالی از شروع توجه کتابخانه به خرید یا اشتراک این منابع، آغاز می‌شود. خیلی مهم است که هر کتابخانه دیجیتالی بداند که استفاده از یک منبع دیجیتالی بسته به مواد جواز است، چون مجوزها هستند که قیمت را تعیین، روش‌های دسترسی را تبیین و کاربران منابع دیجیتالی را تعریف می‌کنند. همین‌که کتابخانه‌ای منبعی را مدنظر قرار داد باید یک نسخه از قرارداد جواز را از فروشنده درخواست کند تا نسبت به مطالعه و تکمیل آن اقدام کند و برای مذاکره آمادگی پیدا کند. خیلی خوب است که کتابخانه دیجیتالی در صورت وجود از بخش حقوقی سازمان برای بررسی این قراردادها کمک بگیرد (Pettijohn & Neville, 2003, p30). اگر کتابخانه‌ها از قبل در مورد مذاکرات کتابخانه‌ای تصمیمات مدونی داشته باشند و اینکه چه مواردی قابل قبول هستند و چه مواردی قابل قبول نیستند و چه مواردی حتما باید باشند، برای کارهای آتی آنها در این زمینه‌ها بهتر است. کتابخانه باید آرشیوی از مجوزهایی که تاکنون دریافت داشته نیز داشته باشد. هنگام مذاکره باید مدنظر داشت که طرفین قرارداد برای رسیدن به چه مقصودهایی به امضای آن اقدام می‌کنند. کتابخانه دسترسی به مقدار قابل قبولی از منابع دیجیتالی با قیمت مناسب در راستای نیازهای کاربران را می‌خواهد و مجوز دهنده می‌خواهد تا کتابخانه منابع را مشترک شود تا زمانی‌که حقوق معنوی وی را رعایت کند. تا آنجا که می‌شود باید سعی کرد در این نوع قراردادها دنبال برنده و بازنده نبود و سود طرفین را دنبال کرد. در شروع مذاکرات درخواست مجوز، کتابخانه باید بداند چه نیاز دارد، چه می‌خواهد و چه می‌تواند ارائه دهد. در بسیاری از موارد جوازدهنده می‌تواند تمامی خواسته‌های کتابخانه را برآورده سازد ولی این در صورتی اتفاق می‌افتد که کتابخانه این خواسته را بداند و به جواز دهنده ارائه کند، خیلی مهم است که کتابخانه بر پایه فرضیات و حدس و گمان، درخواستی نداشته باشد. دسترسی داشتن به

منابع مشابه و یا توانایی اشتراک منابع درخواستی از طریق فروشنده دیگر در مذاکرات و تعیین قیمت مناسبتر می‌تواند بسیار مهم است. در صورتی که امکان اشتراک و یا خرید منابع مورد نظر از جای دیگر و با قیمت مناسب وجود داشته باشد، از آن می‌توان به عنوان یک ابزار خوب برای کاهش قیمت استفاده کرد (Brown, 2008).

۱.۱۵. شرایط مجوزها

خیلی مهم است تا مجوز بیانگر دقیق شرایطی باشد که در مذاکرات بین کتابخانه و ناشر صورت گرفته است. در غیر این صورت این مذاکرات چیزی جز تلف کردن وقت نبوده‌است. برخی از رایج‌ترین شرایطی که در اکثر مذاکرات دریافت مجوزهای بهره‌گیری از منابع دیجیتالی مطرح هستند در ادامه آمده است:

۱.۱۵. دسترسی در مقابل مالکیت

از مسائل مهم در تنظیم قرارداد مجوزها این است که آیا کتابخانه منابع دیجیتالی را می‌خرد یا به نحوی اجاره می‌کند. خرید منابع الکترونیک مالکیت کلی آنها را در اختیار کتابخانه قرار می‌دهد و احتمالاً مبالغ بالاتری را صرف می‌کند و هزینه‌های نگهداری سالانه را دارد. اجاره منابع دیجیتالی به شکلی خواهد بود که دسترسی به منابع را به صورت اشتراک در اختیار کتابخانه قرار می‌دهد. پیدایش منابع دیجیتالی بحث دسترسی در مقابل مالکیت را در کتابخانه‌ها دچار تنگنا کرده است. کتابخانه‌ها مبالغ زیادی را پرداخت می‌کنند در حالیکه در پایان قرارداد و در صورتیکه فروشنده دیگر وجود نداشته باشد دیگر هیچ منبعی وجود ندارد. در حالیکه در مورد منابع سنتی، کتابخانه پس از خرید یک منبع و در قفسه گذاشتن آن مالک همیشگی آن محسوب می‌شده است. خیلی از کتابخانه‌ها تمایل دارند برای توسعه مجموعه و خدمات در آینده مالکیت منابع را داشته باشند و در مقابل بسیاری از فروشندگان و ناشران منابع دیجیتالی تمایل به اشتراک سالانه و یا چند ساله این منابع دارند. به همین دلیل از نکات مهم قابل طرح و بررسی و مذاکره در قراردادهای مجوز بحث مالکیت یا دسترسی است. مجوز خوب باید دسترسی دائمی به منابع دیجیتالی را که در طول دوره مجوز نیز توسط ناشر منتشر می‌شوند در دسترس قرار دهد و یا دسترسی به آرشیوها را نیز در اختیار قرار دهد. خرید منابع دیجیتالی می‌تواند اشکال مختلفی

داشته باشد شامل ارائه تمام شماره‌ها و انتشارات گذشته کامل یک پایگاه داده با امضای یک قرارداد، دسترسی دائم به محتوا از طریق رابط کاربر تحت وب فروشنده یا ناشر، یا دسترسی دائم به شماره‌های گذشته و یا انتشارات در زمان پس از امضا قرارداد. در مورد اجاره منابع دیجیتالی، دسترسی تا اتمام زمان قرارداد فراهم است. البته باید توجه داشت این مالکیت به معنای مالکیت بر حق مؤلف منابع نیست (Pedly, 2007).

۱۶. اصلاح (تجدید نظر) در شرایط و خدمات مجوز

طرفین قرارداد بهتر است اصلاح در شرایط و یا خدمات مطرح شده در مجوز را در آن ذکر کنند. توافقی دوجانبه که کی و چگونه می‌توان مواردی از مجوز را اصلاح یا تجدیدنظر کرد. باید دقیق در مجوز قید شود که طرفین امکان تغییرات در خدمات و یا استفاده از منابع دیجیتالی را بدون اعلام قبلی به طرف دیگر ندارند. همچنین باید دقت داشت که فروشنده در نوع و تعداد و کیفیت محصولات مورد معامله تغییر و اصلاح اساسی و بدون هماهنگی با کتابخانه انجام ندهد.

۱.۱۶ کاربران مجاز

کاربر مجاز از بخش‌های چالش برانگیز در مجوزهاست. به‌خاطر دسترسی آسانتر به منابع دیجیتالی، تعریف کاربر برای آنان، به طریقی که برای منابع چاپی هست، به دلیل شرایط و قوانین حق مؤلف نخواهد بود. در صورتیکه کتابخانه دیجیتال به غیر از اعضای داخلی خود بخواهد به برخی دیگر از افراد نیز اجازه استفاده از منابع و ارائه خدمات را بدهد، حتما در این بخش از مجوز لازم خواهد بود که اجازه دسترسی سایرین نیز به منابع دیجیتالی درج شود. به طور مثال فروشندگان انتظار دارند یک کتابخانه دیجیتالی دانشگاهی تنها به اعضای هیئت علمی، دانشجویان و کارمندان آن دانشگاه خدمات بدهد و در صورتی که دانشگاه مورد نظر از نظام‌های آموزش از راه دور استفاده می‌کند و نیاز است تا ارائه خدمات کتابخانه دیجیتالی به خارج از دانشگاه نیز انجام پذیرد، این نکته باید در مجوز درج شود.

۲.۱۶ استفاده مجاز

بسیاری از فروشندگان تمایل دارند تا حد ممکن استفاده‌های مجاز کتابخانه‌ها را از منابع اطلاعاتی دیجیتالی محدود کنند، یکی از مهمترین بخش‌ها در مجوزهاست. این امر برای مؤسسات علمی دانشگاهی به این معناست که نباید از منابع اطلاعاتی دیجیتالی برای مقاصد تجاری استفاده شود، اما در شرکت‌ها و مؤسسات بازرگانی ممکن است دلیل اشتراک منابع اطلاعاتی دیجیتالی اهداف تجاری باشد. ذکر شیوه‌های مجاز استفاده می‌تواند شامل مرور، چاپ، دانلود و یا نمایش باشد. این موارد نکات بسیار مهمی در مجوزها هستند و کتابخانه باید قبل از امضای آن تطابق آن را با نیازهای خود بسنجند. برخی موارد استفاده هم هستند که حتما باید در مجوزها قید شوند مانند امانت بین کتابخانه‌ای، رزروهای الکترونیکی، بسته‌های درسی، فایل‌های پشتیبان و یا استفاده در شبکه‌های داخلی.

۳.۱۶ لغو

در صورتیکه طرفی از قرارداد بخواهد زمانی قرارداد را به پایان برساند، تکمیل دقیق این بخش می‌تواند بسیار مهم باشد. برخی کتابخانه‌ها که بودجه خود را هر سال باید از سازمان مادر و پس از تصویب آن دریافت کنند شاید در آغاز سال جدید قراردادهای چندساله، نتوانند هزینه سال جاری را پرداخت کنند، امکان اجازه لغو قرارداد در چنین مواقعی و بدون دریافت خسارت، را می‌توان قبل از امضای قرارداد در این بخش آورد.

۱۷. انتخاب قانون و محل رسیدگی به آن

در این بخش باید مشخص شود که قرارداد تحت قوانین رسمی کدام کشور است و محل رسیدگی به آن در کجاست. این بخش به‌ویژه برای قراردادهایی که طرفین آن در کشورهای متفاوت هستند بسیار مهم است. بسیاری از کتابخانه‌های دیجیتالی دولتی برای امضای قرارداد خارج از قوانین محلی دارای محدودیت‌های سنگین و یا ممنوع از انجام چنین کاری هستند.

۱۸. محرمانگی شرایط مجوز

برخی فروشندگان در مجوزها قید می‌کنند که شرایط قرارداد نباید توسط جوازگیرنده در اختیار دیگران قرار گیرد. بسیاری از فروشندگان برای کتابخانه‌های مختلف بسته به توانمندی‌های آنان شرایط مختلفی و متفاوتی را در نظر می‌گیرند و به همین دلیل نمی‌خواهند شرایط مجوز آنها با یک کتابخانه خاص در اختیار دیگر کتابخانه‌ها قرار گیرد.

۱.۱۸ قیمت

قیمت منابع یکی از اساسی‌ترین و خیلی اوقات مهمترین مسائل در مذاکرات برای مجوزهاست. در بسیاری از موارد و به خصوص سفارشات تکی قیمت‌ها بر اساس فهرست‌های استاندارد قرار دارند. ولی در مورد پایگاه‌ها و یا آرشیو احتمالاً ناشران یا فروشندگان توان همراهی با کتابخانه‌ها را دارند و در مذاکرات برای آنها جا برای مذاکره برای کاهش قیمت هست. در بسیاری از موارد کتابخانه‌ها توان پرداخت یکباره مبالغ درخواستی را ندارند و مذاکره برای امکان پرداخت قسطی نیز باید صورت گیرد و نحوه و شرایط آن در مجوز ذکر شود. راه‌های مختلفی نیز برای کاهش قیمت‌ها وجود دارد از جمله اعمال برخی محدودیت‌ها در استفاده از طرف ناشر و یا تخفیف بابت اشتراک چند ساله منابع دیجیتالی، خریدها و یا اشتراکات از طریق کنسرسیوم‌ها، یا خرید در قالب بسته‌های چند موضوعی و یا پرداخت در قبال استفاده به جای خرید کلی.

۱۹. تعاریف

مجوز یا قرارداد خوب قراردادی است که تمامی شرایط، واژه‌ها و عبارات یا اصطلاحات در آن به‌طور دقیق و روشن برای طرفین تعریف شده باشد. بهتر است بخشی از مجوز به این کار اختصاص داده شود.

۲۰. بازپرداخت (استرداد)

یک مجوز عموماً دسترسی مدت دار و دنباله‌دار به منابع را پوشش می‌دهد. ولی مواردی هست، چه از طرف کتابخانه یا از طرف فروشنده و ناشر که به دلایل مختلف فنی

از جمله شبکه‌های مخابراتی یا اینترنتی، این دسترسی و ارتباط قطع می‌شود. در این موارد برای کتابخانه‌ها مهم است که در دوره زمانی این مشکل متحمل هزینه‌ای نشوند و در صورت طولانی بودن آن وجه پرداخت شده استرداد گردد.

۲۱. محتوای موضوعی

لازم است در مجوز به‌طور دقیق از موضوع و محتوای منابع مورد اشتراک توسط کتابخانه تعریفی به عمل آید. این بخش می‌تواند در قالب دیگر بخش‌ها و به‌ویژه بخش تعاریف آورده شود و نیازی نیست بخش مجزایی در مجوز به آن اختصاص داده شود.

۲۲. اتمام قرارداد

اتمام قرارداد قاعدتاً بر پایه زمان اتمام اعتبار قرارداد در پایان دوره اشتراک است. ولی در این بخش مواردی قرار می‌گیرند که یکی از طرفین به دلیل دیگری غیر از اتمام زمان قرارداد دست به خاتمه آن بزند. کتابخانه‌ها باید خیلی در این بند دقت کنند و این اجازه را برای خود بگیرند که در مواردی به‌ویژه نقص در منابع اطلاعاتی و حذف بخش مهمی از آن بتوانند قرارداد را خاتمه دهند و بسیار مراقب باشند تا امکان خاتمه یک‌طرفه قرارداد از سوی فروشنده یا ناشر وجود نداشته باشد.

۲۳. ضمانت و جبران خسارت

در بخش ضمانت مشخص می‌شود که فروشنده یا ناشر مالک محتوای منابع الکترونیکی است و حق دارد نسبت به استفاده از آنها جواز صادر کند. همچنین در بخش ضمانت قید می‌شود که فروشنده باید در مقابل خطاها و نواقص در منابع اطلاعاتی مورد اشتراک پاسخگو باشد. به علاوه طرفین باید در رعایت حقوق معنوی و حق مؤلف منابع دیجیتال متعهد گردند. در صورت هرگونه خسارت یا استفاده‌های غیرمجاز، طرفین ملزم به پرداخت خسارت هستند. باید سعی شود در این بند، برای حل مشکلات قانونی بین طرفین تا جای امکان از ارجاع به مراکز قانونی خودداری شود (Brown, 2008).

۲۴. نتیجه‌گیری

منابع اطلاعاتی، محتواهای دیجیتالی و آثار علمی و هنری موجود در فضای مجازی که امکان دسترسی به آنها از روش‌ها و کانال‌های مختلف به صورت ساده و یا پیچیده میسر است، متقاضیان فراوانی دارند که با اهداف گوناگون استفاده از آنها را ضروری می‌دانند. هرچه این آثار و منابع ارزشمندتر باشند، از یک سو مشتریان بیشتری دارند و از دیگر سو صاحبان مادی و معنوی آنها چه به لحاظ حفاظت از آثار و ایده‌های خود و چه به لحاظ کسب منفعت مادی نگران میزان و نحوه استفاده از آنها هستند و از طرق مختلف فناورانه و قانونی سعی در کنترل استفاده از منابع و آثار دارند. قوانین حق مؤلف برای رفع این نگرانی‌ها وضع شده‌اند تا تعادلی را ایجاد کنند که هم متقاضیان و نیازمندان منابع بتوانند از آنها استفاده کنند و هم صاحبان آثار و منابع منافع خود را در خطر نبینند، هرچند آنچه به نظر می‌آید کفه سنگین‌تر ترازو به نفع صاحبان آثار به ویژه ناشران بزرگ بین‌المللی قدرتمند هست که بواسطه قدرت و ثروت خود بر وضع قوانین بی‌تاثیر نبوده‌اند. به‌رحال با توجه به قوانین موجود، ویژگی‌های متفاوت فضای مجازی، راحتی و گستردگی دسترسی به منابع اطلاعاتی و آثار دیجیتالی و نیازهای روزافزون انسان‌ها به اطلاعات و علاقه آنها به استفاده از فضای مجازی برای کسب اطلاعات، باید راه‌ها و شیوه‌های مختلف را برای برخورد و مقابله با چالش‌های موجود ایجاد و استفاده کرد.

همانطور که بیان شد تنها منابعی که توسط قوانین حق مؤلف حفاظت می‌شوند نیاز به مجوز برای استفاده دارند و این قوانین برای همه منابع موجود در فضای مجازی تدوین نشده‌اند. اما منابع ارزشمند و دارای تقاضای بیشتر عمدتاً جزئی از منابع تحت پوشش قوانین حق مؤلف هستند. کتابخانه‌های دیجیتالی نمونه‌های خوبی از رسانه‌های فضای مجازی هستند که سرشار از منابع مفید و ارزشمند تحت پوشش قوانین حق مؤلف هستند که در ضمن باید پاسخگوی مراجعان و مشتریان خود نیز باشند، یعنی هم باید قوانین حق مؤلف را رعایت کنند و هم مشتریان خود را راضی نگه دارند، لذا راه‌حل‌ها و راهکارهای آنها در مقابله با این چالش می‌تواند بسیار راهگشا برای سایر رسانه‌ها و سایت‌های حاوی منابع اطلاعاتی و آثار مشمول قوانین حق مؤلف باشند.

ارزشمندی پژوهش‌ها به صحت، دقت و اعتبار آنها و منابع استفاده شده در آنها بستگی دارد. امروزه که بسیاری از پژوهشگران به علل مختلف تلاش می‌کنند که منابع

مورد نیاز خود را برای انجام پژوهش‌ها از فضای مجازی تهیه کنند، پس چه بهتر است که این منابع را از سایت‌ها و رسانه‌های معتبر به دست آورند. کتابخانه‌های دیجیتالی برای اینکه منابع مهم، مستند، علمی و داوری شده را جمع‌آوری می‌کنند، شاید بتوان گفت که امن‌ترین و معتبرترین فضاها برای کسب بهترین و معتبرترین داده‌ها هستند. به همین دلیل وجود آنها در فضای مجازی و خدمات‌رسانی آنها مهم هستند. این کتابخانه‌ها به واسطه رسالت شان و همچنین نیازی که به آنها وجود دارد باید بهترین و بیشترین منابع مرتبط را در اختیار متقاضیان قرار دهند، بنابراین مدیران آنها بیشترین تلاش و انواع راه‌ها و شیوه‌ها برای مواجهه با مسائل و چالش‌های حق مولف را به کار می‌برند.

در این پژوهش سعی شده است تا راهکارهایی با توجه به شرایط مختلفی که ارائه محتوای دیجیتال به ویژه در کتابخانه‌های دیجیتال، با آنها درگیر هستند، ارائه شود. در کشور ایران که سال‌هاست موسسات ارائه‌کننده محتوای دیجیتال دست به گریبان موضوع حق مولف و مسائل مرتبط با آن هستند نیز ممکن است برخی از راهکارهای ارائه شده یاری‌رسان باشند. شاید مهمترین این راهکارها فرهنگ‌سازی است و آموزش این نکته به کاربران که وقتی اجازه دسترسی به منبعی دیجیتال را کسب می‌کنند این مجوز تنها برای آنها صادر شده و ارائه محتوا به سایرین کار اشتباه و نادرستی است. بسیاری از ناشرین هم با این نگرانی که در صورت قرار گرفتن نسخه دیجیتال محتوا آنها در اختیار افراد دیگر نمی‌توانند جلوی تکثیر آن را گرفته و متحمل زیان می‌شوند، رضایت به تولید و ارائه نسخه‌های دیجیتال آثار خود حتی در کتابخانه‌ها هم ندارند. از دیگر راهکارهای موثر برای موسسات ارائه‌دهنده محتوای دیجیتال در ایران و به‌ویژه در کتابخانه‌های دیجیتال بهره‌گیری از مجوزهاست، مجوزها این اطمینان را به صاحب محتوا می‌دهند که از آثار دیجیتال‌شان سواستفاده و استفاده غیرمجاز نخواهد شد و همچنین این امکان را به ارائه‌کنندگان محتوا که مخاطبان و مشتریان خود را از لحاظ دسترسی به منابع اطلاعاتی مفید و مناسب ارضا کنند.

کتاب‌نامه

- حکمت نیا، محمود (۱۳۸۶). "مبانی مالکیت فکری". تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- رضایی شریف‌آبادی، سعید (۱۳۷۶). "مالکیت معنوی در عصر الکترونیک". فصلنامه کتاب، دوره هشتم، ۳ (پاییز)، ص ۲۵-۱۸.

حق مؤلف در فضای مجازی با تاکید بر کتابخانه‌های دیجیتال ۱۰۷

علیپور حافظی، مهدی (۱۳۸۸). "ساختار کتابخانه دیجیتال". اطلاع‌شناسی، سال ۶، شماره ۲۳: ۱۱۹-۱۴۲
کمپر، کورت (۱۳۸۳). "مبانی حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط به آن" در سخنرانی‌ها و
مقالات همایش ملی برای حقوق مالکیت ادبی و هنری (با همکاری سازمان جهانی مالکیت فکری).
تهران: دانشگاه تهران، خانه کتاب: ۲۵-۵۳
مطلبی، داریوش (۱۳۸۷). "حق مؤلف در دنیای دیجیتال"، کتاب ماه کلیات، اطلاعات، ارتباطات و
دانش‌شناسی، شماره ۱۳۵: ۳۴-۴۳
مطلبی، داریوش (۱۳۸۶). "حق مؤلف در دنیای دیجیتال". فصلنامه کتاب، دوره ۱۸، شماره ۲: ۱۳۷-۱۶۴.

"A digital strategy for the library of congress" (2000). Washington: National academic press.
Brown, Kincaid C. (2008). "Tactics and terms in the negotiation of electronic resource licenses".
in electronic resource management in libraries: research and practice. hershey, Newyork:
information science reference.
Favale, Marcella(2012)." The Right of Access in Digital Copyright: Rightof the Owner or Right
of the User?".The Journal of World Intellectual Property,15 (1): 1-25
Frankel, Susy(2010),"Digital copyright and culture". The journal of art management, law, and
society, 40(2): 140-156.
GalyaniMoghadam, Golnessa (2010). "Preserving digital resources' issues and concerns from a
view of librarians". Collection building, 29(2): 65-69.
"Handbook for digital projects: a management tool for preservation and access" (2000).
Massachusetts: Northeast document conservation center.
Horava, Tony (2005)"Access policies and licensing issues in research library".Collection
building, vol 24(1): 9-11.
Mahesh, g; Mittal, Rekha(2009)."Digital content creation and copyright issues". Electronic
library, 27(4): 676-683.
Massis, Bruce , (2014),"The digital librarian", New Library World, 115(9/10): 496 – 499
Pedley, Paul (2007)."Digital copyright". London: facet publishing.
Pettijohn, Patricia; Neville, Tina(2003)."Collection development for virtual libraries" in Building
a virtual library, Hershey: information sciences publishing:20-36.
Soules, Aline, Ferullo, donna L. (2008)."Copy right implications for electronic resources". In
electronic resource management in libraries: research and practice. hershey, New-York:
information science reference.
Tsolis, Diitrios(2011)." Copyright and IPR management for cultural heritage digital content in
peer-to-peer networks". Journal of Cultural Heritage, 12:466-475
Upshall, Michael (2009). "Content licensing: buying and selling digital resources". Oxford:
Chandos publishing.
Wu, hoon-chueh et al (2010) "College students' misunderstandings about copy right laws for
digital library resources". The electronic library, 28(2):197-209